

342.8

ПОЛИТИЧКА БИБЛИОТЕКА — 5.

Др. Васа И. Јовановић, адвокат

О БИРАЧКОМ ПРАВУ

(Конференција одржана у Клубу
Београдских Радикала 23-X-1919.)

БЕОГРАД
ИЗДАВАЧКА КЊИЖАРНИЦА ГЕЦЕ КОНА
1. Кнез Михаилова 1.
1920.

Цена 1-20 дин.

1948

VI-57

Издавачка књижара Геце Кона
Београд

Препоручује следеће књиге, које има на
стоваришту:

- Бајкић Др. Вел., Критичке Студије о нашим
ратовима 1912. г. Д. 2·25
- Бајкић Др. Вел., Историја српске трговинске
политике Д. 4·50
- Balkanicus, Срби и Бугари у балканском
рату Д. 3·—
- Бауер Ото, Балкански Рат и Немачка Светска
политика. Д. 1·50
- Braunschvig M. & G., Родитељски Дневник (по
француском Владимир Спасојевић). Д. 3·—
- Veritas, Данашња Бугарска и њене претен-
сије. Д. 5·25
- Војновић Кнез Иво, Госпођа са Сунцо-
кретом Д. 3·—
- Вукасовић Милан, Сто Басана . . . Д. 2·25
- Гавриловић Андра, Историја српске и хрватске
књижевности — покрајинско народнога
језика. Д. 6·—
- Гавриловић Андра, Историја српске и хрват-
ске књижевности о почетку словенске
писмености Д. 6·—
- Гавриловић Андра, Историја српске и хрватске
књижевности — усменога постања Д. 4·50
- Гавриловић Др. Мих., Милош Обреновић св. I.,
II. и III. (комплет). Д. 27·—
- Гавриловић Др. Мих., Милош Обреновић и
Вук Стеван Караџић Д. 1·80
- Даб Фридрих, Исус Назарећанин . . Д. 4·50
- Јовановић Војислав, Каријера. . . . Д. 4·50

1. Јануара 1942 год.
Београд.

5. — НАРОДНА ПОЛИТИЧКА БИБЛИОТЕКА — 5.

Др. Васа И. Јовановић, адвокат

О БИРАЧКОМ ПРАВУ

(Конференција одржана у Клубу
Београдских Радинала 23-X-1919.)

БЕОГРАД
ИЗДАВАЧКА КЊИЖАРНИЦА ГЕЦЕ КОНА
1. Кнез Михаилова 1.
1920.

Господо!

Тема о којој ћу да вам говорим прилично је сухопарна па се бојим да за оно 30—40 минута, колико ми је речено да се на њој могу задржати, не будем у могућности да вам је изнесем у лепој и лако схватљивој форми. Остављено ми је мало времена зато јер је потребно да дамо могућности и Др. Суботићу, који ће после мене узети реч, да изложи своје, врло интересантно мишљење, о садањем пројекту изборног закона.

Надам се да ми нећете много замерити ако не бих успео да ваша очекивања задовољим у пуној мери.

Чувена Декларација Права човека и грађанина (*La Déclaration des droits de l'homme et du citoyen*) коју је 1879. год. прокламовала француска конституанта као непосредно дело Француске револуције, прогласила је у свом члану 3-ћем начело народног суверенитета. „Начело сваког суверенитета, каже се у том члану, битно почива у народу. Никакво тело, никакво лице не може вршити какву било власт која изрично не би потицала из народа.“ Преведено и просто српски речено, тај члан

садржи начело које су радикали у Србији први истакли и које гласи: *Народ је суверен, он је извор и утока све власти.*

Као логична последица тог начела јавља се и *право народа*, да узме учешћа у вршењу државне власти.

Државна се власт, по Монтескију, дели: на законодавну, судску и извршну.

Судска и извршна власт делају по законима које доноси законодавна власт. Из овог се већ види колико је важна улога ове последње према којој оне прве две играју више подређену улогу, јер се крећу само правцем и у границама које утврђује законодавна власт. И кад се говори о вршењу државне власти од стране народа, поглавито се мисли на законодавну власт.

Право народа да врши законодавну власт може бити непосредно и посредно. Непосредно је онда кад народ сам доноси законе којима он сам има да се покорава. То је био случај у античким републикама малог обима, где је цео народ могао да се скуп на какво отворено место, слуша говорнике и гласањем прима или одбија поједине предлоге.

Од европских држава тај је систем усвојен само у Швајцарској. Па и ту није усвојен у потпуности. Он се јавља у облику вета, референдума и иницијативе.

Вето се састоји у праву да известан број грађана, може, у року који је устав утврдио,

да стави свој вето и успротиви се примени извесног закона који је изгласала федерална скупштина. Тад се тај закон подвргава гласању народа; ако гласање испадне повољно закон се пушта у извршење, буде ли обратно он се одбацује.

Референдум се састоји у томе, што се извесни закони, које је изгласала федерална скупштина, сматрају више као предлози све док се народ гласањем не изјасни, дали га прима или одбацује.

Трећи облик вршења законодавне власти од стране народа састоји се у праву, да може да предложи доношење извесног закона, било да га сам редигује или да његову редакцију остави федералној скупштини.

Тај облик вршења законодавне власти зове се *право иницијативе*,

Непосредно вршење законодавне власти од народа тешко се даје извести у већим државама. Но то није једина незгода овог система. Велика му је незгода и у томе, што народ, у опште узев, не прима лако измене у постојећем стању. Саме пристадице референдума признају, да он, и ако није нашкодио Швајцарској, није јој донео ни, бог зна какве користи. Тако се истиче склоност народа да, на основу свог права иницијативе, тражи да се у устав унесу одредбе често сасвим споредног значаја, којима би пре било места у каквој уредби ниже власти. Класичан пример

за то је случај, где је 55000 швајцарских грађана предложило, да се у устав унесе одредба уперена противу еврејских касапница и којом је требало забранити клање стоке и живине која не би пре тога била доведена у бесвесно стање. На тај је начин швајцарски народ хтео да спасе животиње оног мучења којем је она, по обредима мојсијеве цркве, изложена пре клања. На гласању које је било 20. августа 1893. год. народ је усвојио тај предлог који је унет у швајцарски устав као чл. 25 bis.

Али, док је швајцарски народ био тако осетљив према животињама, он се је показао потврђа срца кад се је тицало људи. Тако је он 26. септ. 1890 год. одбио федерални закон којим се је признавало право на пензију чиновницима који би у федералној служби изнемогли или остарели. Тај је закон међутим једногласно био изгласан у оба дома и сва га је штампа била препоручила швајцарском народу као правичан и човечан.

Систему непосредног учешћа народа у законодавној власти замера се и то што је народ, узет у маси, некомпетентан за законодавни посао. Каже се, да народ нема потребног знања да би схватио потребу и суштину појединих закона или појединих одредаба. Питања која се, приликом доношења закона расправљају, често су тако комплексна и деликатна да су изнад моћи

схватања многих и многих. Не треба при том губити из вида ни то, да народ, уопште узев, не располаже ни довољним временом како би бар пратио дискусију компетентних људи, кад већ није у стању да је сам води. И тако народ често гласа без довољног обавештења и без довољно пречишћених појмова о значају и потреби законског предлога. С тога се препоручује да народ повери вршење законодавног посла људима који имају времена и спреме за то, као што болесник поверава лекару бригу о свом здрављу, и као што парничар поверава адвокату вођење парнице.

Тај систем, по коме би народ узимао учешћа у законодавној власти преко нарочито изабраних људи, зове се *представнички систем*. Законодавну власт, по том систему, врше нарочити представници народа које он бира. То су његови пуномоћници, делегати или посланици. Код тог система настаје питање: ко има права да бира лица која ће у име народа да врше законодавну власт?

Декларација права човека и грађана, која је у свом чл. 3. прокламовала народни суверенитет, каже у чл. 6-том: „закон је израз опште воље. Сви грађани имају права да лично или преко својих представника суделују у изради његовој.“ Одредба члана 6-тог стоји у логичној вези са чл. 3-ћим Декларације; јер ако је народ суверен онда сви чланови, који тај народ састављају, треба да суделују у

вршењу законодавне власти, па било да народ ту власт врши сам, као оно у Швајцарској, било да је врши преко посланика, као на пр. код нас. Другим речима речено: чл. 6. Декларације права човека и грађанина прогласио је *опште право гласа*.

Иако је Француска конституанта у Декларацији прогласила опште право гласа она је, одмах иза тога, доносећи устав за Француску, одступила од прокламованог начела и ограничила право гласа.

Ретко се, у осталом, једно начело оствари од прве. Далеко је често од прокламовања до реализања и много је пута потребно времена, па често и борби, док се прокламовано начело оствари.

Радикална странка унела је у самом почетку у свој програм опште право гласа.

Тај је програм објављен у 1-вом броју „Самоуправе,“ од 1881 год. Део који нас интересује гласи овако: „Скупштину састављају само посланици народом изабрани. Избор је непосредан, а право бирања имају сви пунолетни грађани.“

Сви знамо колико су се радикали борили да свој програм остваре. Сви знамо жртве које су многи чланови странке поднели за то. Многи су у тој борби пали, многи су морали да напусте земљу и склоне се у иностранство док су други вукли букагије од којих

још и данас носе ожиљке на својим ногама. (Одобравање).

Борба је њихова била у толико значајнија што је, поред реакционарних странака, према њима стајао и један краљ.

После рата са Бугарском, Краљ Милан, притешњен непопуларношћу и незадовољством које је сваким даном расло, најзад почиње попуштати па се 1886 год. обраћа радикалима тражећи мишљење о томе: „колико странка, према стеченом искуству и садањим приликама, држи да је остварљиво од њенога програма изнесеног у познатом пројекту.“

Притешњен приликама и истрајном борбом радикала, краљ Милан, осећајући да је уз младу странку народ, најзад приклања главу и издаје прокламацију на Св. Петку 1888 г. у којој и он налази: да су „Србији потребне реформе... по свим пољима јавног и државног живота.“

Те исте године добијамо и устав, познат под именом: Устав од 1888 год.

Чл. 85. тог устава гласи: „Право бирачко има сваки рођени или прирођени Србин који навршио 21. год. и плаћа држави најмање 15 дин. непосредне порезе на годину“.

Разуме се да би Радикална странка била сретна да је њен програм прошао у целости али се, господо, рекох већ, не може све добити од прве руке.

Уосталом тај порез од 15 дин. није ве-

лики кад се зна да се у ову суму има урачунати, не само све оно што бирач плаћа по разним облицима непосредног пореза, већ се урачунава и стални државни прирез установљен законом о непосредном порезу.

Ограничење бирачког права условом плаћања порезе зове се *цензус* или *бирачки порез*. Присталице његове правдају га жељом да се у бирачку масу уведе што више људи који су заинтересовани постојећим стањем и који неће лако поћи за наглим променама којима су, како они кажу, склони они, који од промена могу нешто добити, а ништа не изгубити, јер нема шта да губе.

Само бирање посланика може бити *непосредно* или *посредно*, преко повереника.

Код непосредног бирања, грађани сами бирају људе које хоће да пошљу у скупшвину.

Код посредног бирања они не бирају посланике већ бирају лица која ће, у њихово име, да бирају посланика. То је т. зв. бирање преко повереника.

Систем бирања преко повереника који је код нас важио за време „намесничког устава“ напуштен је у свима државама.

Посланик изабран овим путем и сувише је удаљен од бирчке масе; због тога грађани губе интерес за изборе, а притисак и корупција лакше се могу вршити над оним малим бројем повереника него над великом бирачком масом.

Само бирање може бити *факултативно* или *обавезно*; све зависи од тога, да ли се бирање сматра као право или функција. Ако се сматра као право онда је сваки слободан да га употреби или неупотреби; сваки је господар од свога права. Ако се бирање сматра као функција, онда се оно може учинити обавезним као што је случај у Белгији, где се грађанин кажњава ако не врши своју бирачку функцију и не гласа.

Ограничења бирачкога права правдају се потребом, да се подигне општи ниво бирачке масе, и да се проберу бирачи, јер се верује, да ће тако пробрана средина дати више јемства, да у парламенат неће бити послат ма ко.

Многи мисле да се тај циљ може постићи обратним путем и да право гласа не треба ограничавати. Опште право гласа, веле они, треба одржати у целини, само треба појачати то право за поједине категорије грађана тиме, што ће им се, у место једног гласа, признати право на 2, 3 и више гласова. Тај систем постоји у Белгији. Тамо сви пунолетни грађани имају право да бирају посланике; усвојено је дакле опште право гласа. Али, док се једнима признаје само један глас докле се жењеним људим, који су навршили 35 год., имају деце и плаћају 5 франака порезе, признаје још један глас; они сопственици непокретних имања чија вредност прелази извесну цифру добијају још један глас; универзитетски образовани

грађани или грађани који су свршили какву вишу стручну школу имају права на 2 гласа више. Тако, да би белгијски грађанин могао имати 4 гласа да није законом изречно речено: да нико не може имати више од 3 гласа.

Као што рекосмо циљ овим ограничењима општем преву гласа као и појачању гласачке моћи појединим категоријама грађана јесте: да се обезбеди претежан утицај способним и независним људима над бројем или гомилом како неко рече. Но сви ти покушаји нису могли дати очекиване резултате па се је дошло до општег закључка: да опште право гласа треба одржати у целини и за све једнако. Незгодне стране његове пак, најбоље ће се исправити увођењем дводомног система.

До сад смо говорили о томе, ко може бирати посланика; говорили смо докла о *активним бирачком праву*.

Сад ћемо говорити о томе, ке може бити биран за посланика или о *пасивном бирачком праву*.

Уопште узев, за посланика може бити бирано свако лице које има активно бирачко право. Поред тога се тражи да онај који се бира за посланика има већи број година, јер посао око прављења закона тражи већу зрелост и веће искуство. Неки траже боље имовно стање па да неко може бити биран за посланика, неки опет хоће да посланик има извесне школске спреме. Тако је наш устав

чланом 99-тим увео т. зв. квалификоване посланике који, поред општих услова за све посланике, морају имати факултетску спрему или да су свршили коју вишу стручну школу у рангу факултета.

Даље ограничење пасивног изборног права састоји се у т. зв. *инкомпашибилишешу* или *неподударности* функције посланика са неким другим функцијама.

Међ такве функције долази н. пр. војска. Војник, у већини држава, не може бирати ни бити биран за посланика; он дакле нема ни активно ни пасивно изборно право. Ово је ограничење лако појмљиво. Војник мора да буде ван сваког политичког утицаја ако хоћете да имате добру војску. (Чује се: Тако је!) Она треба да буде сва у служби отаџбине (одобравање), Где год је војска водила политику, ту није било добре војске (одобравање).

Друга једна војска чија се служба исто тако не слаже са посланичком функцијом јесте војска функционера, војска чиновника. Појава функционера у парламенту, почев од полицијског чиновника па све редом кроз чиновничке редове, јесте антидемократска појава. (Чује се: тако је!)

По чл. 69. нашег устава полиц. чиновник не може бити кандидован за посланика, а по чл. 78. И. З. полиц. чиновник може бити кандидован за посланика ако да оставку на

државну службу 1 мес. дана пре дана када почиње кандидација.

По чл. 98. нашег устава са функцијом посланичком не може се подударити никоја друга државна служба сем изузетака, доста многобројних, који се у њему набрајају.

Искључење чиновничко из парламента саобразна је демократским начелима. И теориски она се правда потребом да се одржи подела власти. Чиновник који је орган извршне власти не може уједно бити законодавац. Но поред тога појава чиновника у парламенту дезорганише службу којој припада. Чиновник даље, нема ни оне независности која је потребна посланику на да своју дужност народног изабраника може вршити како ваља.

Први манифест енглеских радикала у коме су они изнели свој програм садржи овај пасус: „Систем народног представништва, борба противу корупције, *искључење посланика — функционера.*“

Г. Слободан Јовановић на стр. 216. своје Теорије о држави овако се изражава о том питању: (чита) „У данашње време, сматра се да је то баш добро да паламенат буде састављен од људи из народа, а не од професионалних чиновника. Као што смо видели професионални су чиновници, ради што објективнијег функционисања државне власти, издвојени из друштвеног живота и друштвене бор-

бе. Али, баш због те своје изолованости, они не могу бити добри законодавци, Да би могао регулисати друштвени живот законодавац га мора што интимније осећати; то осећање не могу имати људи који живе затвореним канцелариским животом..... Кад би се поред управе и судства, битократисало још и законодавство, онда би цела државна организација била бирократисана. И ако је бирократски елеменат неопходно потребан у државној организацији, не сме се никако допустити да он освоји целу државну организацију. Начињена господарем државе и остављена без народног надзора бирократија постаје уображена: достојанство државне власти сматра као своје властито, понаша се као као господска класа и гледа на народ као да би он постојао ради ње, а не она ради њега.“ (Чује се: баш као у Аустрији! — смех) „њене две мане, рутина и формолизам, развијају се без препреке. Утврђене канцелариске навике служе јој као једина директива; њена радња постаје шаблонска и аутоматска, и она губи способност прилагођавања новим потребама живота. У исто време форме постају за њу важније од садржине; у место да се свршавају послови пишу се акта“ (одобравање).

Има их који тврде, да је чиновник потребан нашем парламенту зато што ван чиновника Србија има мало интелегенције. Ја се

не слажем с тим. Слободне професије код нас дају довољно интелигенције да се њоме може попунити потреба парламента.

Кад би баш и било истина да Србија нема довољно интелегенције ван чиновника ја бих још и могао допустити, али са великим узтезањем, да учиним изузетак и то само за професоре. Ти људи не пате толико од бирократизма као чиновник. Они нису канцелариски људи у пуном смислу те речи.

Ако има неког који би још хтео да дискутује о питању: да ли треба чиновника пустити у парламенат, мислим да ћемо се сви сложити у томе, да судији није место у парламенту. Са оних истих разлога са којих забрањујете војнику да се активно меша у политику са тих истих, и са више разлога још, треба спречити судију да се активно бави политиком. Кад смо судији загарантовали независност ми нисмо мислили да га сачувамо само од оног бруталног утицаја који би влада могла да врши над њим; мислили смо на то да га учинимо независним од сваког утицаја, па и политичког. У књизи који заједно преводимо, драги пријатељу, (обраћа се Dr. Д. Суботићу, председнику Тргов. суда) има једно место где се цитирају речи Гизо-ове (Guizot), који каже: „кад у суд уђе политика онда из њега бежи правда“. Хоћемо ли ми за љубав две три судије које ће успети да уђу у парламенат дозволити да

се две стотине њих, можда, окуже политиком и спусте са висине свог узвишеног положаја у агитацију и ону борбу у којој се често не бирају средства? Чувајмо судију као мало воде на длану! Чувајмо га за љубав угледа суда који, нарочито у демократским државама, игра тако важну улогу! Чувајмо судију од утицаја политике за љубав оне правде која држи земљу и градове! (Одобравање).

Судију пак, кога би обузела амбиција да игра политичку улогу ја бих опоменуо на то, да је суд, сам по себи, мал' те не исто тако важан као и парламенат, јер има да чува права која парламенат путем закона даје грађанима. И рекао бих још таквом судији, да он, кад суди, врши најузвишенију дужност коју човек може вршити; судија кад суди стоји изнад људи: он је у тај мах између бога и људи! (Бурно одобравање). Зато, господо, вратимо судију суду и замолимо га да се остави политике и парламента. (Одобравање).

Ја не знам земље где је судији дозвољено да се може активно бавити политиком. Негде је то законом изрично забрањено, а негде то није забрањено, али је сваком толико јасно да судија треба да остане само и једино при свом судском позиву да ником и не пада на ум да то изрично забрањује. Ако правда држи земљу и градове, знајте да правду држи само

онај судија који се је само, сав и искључиво посветио правди. (Бурно одобравање).

Само бирање посланика, господо, врши се по бирачким областима на које се земља дели ради лакшег извођења избора. Подела може бити таква да свака област бира једног посланика, и онда имамо т. зв. униномални систем бирања. Французи га зову *scrutin d'arrondissement*; код нас је он познат под именом: бирање по срезовима. Код тог се система не гледа на број гласача изборне области. Област, као таква, без обзира на број гласача, бира једног посланика. Избор се врши апсолутном већином. Ако ниједан од кандидата не добије од прве апсолутну већину, онда се прилази поновном бирању где и релативна већина одлучује.

Други систем бирања јесте бирање по листама. Он се примењује на области које дају више посланика. Свака странка износи листу својих кандидата и гласови се дају за целу листу.

Овај је систем, поред осталог, интересант и због тога, што се код њега може применити систем пропорционалног бирања, бирања по коме би и странке чија листа не би добила апсолутну већину могле имати својих посланика.

Што се мене тиче ја предпостављам бирање по листама бирању по срезовима. Бирање по листама има нечег идејнијег, ако

се тако могу изразити. Код тог система начело странке иде испред личности кандидата међу којима их је често, које бирачи слабо или никако не знају. Код система бирања по срезовима, онај једини кандидат странкин толико се истиче да гласач често губи из вида странку. Код онога првог система бирач гледа кроз странку на кандидате са листе, код овог другог, гласач странку види кроз кандидата. Код бирања по срезовима кандидат обично истиче један уски програм везан за место које га бира и који годи његовим бирачима.

По том систему половина гласача више један је све, половина мање један није ништа. Кандидат који на сто бирача добије 51 глас иде у парламенат, кандидат који добије 49 гласова не иде у парламенат. Због тога бирачи који припадају слабијим странкама губе интерес за изборе, јер знају да не могу добити посланика. Овако стање ствари узбунило је политичке мањине које су у другој половини прошлога века створиле читав покрет у циљу увођења т. зв. пропорционалног система бирања, по коме би и слабије странке могле бити заступљене у парламенту.

У Француској је систем бирања по срезовима, где је важио до пре 2 месеца, кад је замењен пропорционалним системом, дао рђавих резултата. Благодаречи бирању по једног посланика на срез, изборна корупција је у Фран-

цуској достигла велике размере. Богатији кандидати, имајући пред собом мању изборну област, могли су, са више наде на успех да се служе корумптивним средствима док многи људи од талента нису могли имати успеха само зато што су сироти. Кандидати у ватри изборне кампање, уносили су толико свог личног програма подешеног према срезу, на чији су избор рачунали, толико месног, да су и бирач и кандидат губили из вида интересе земље. Код једног и другог развијао се т. зв. *esprit du clocher* по коме је интерес земље сведен на онај уски видокруг који се пружа таман онолико колико се са торња сеоске цркве може догледати. Тако изабран посланик у толикој је зависности од бирача да чини све да очува њихову добру вољу; он постаје толико сервилан да и њиховим женама купује марамике и чипкице (смех).

Код овог система бирања тешко је имати добро организоване странке и ону дисциплину која је потребна за континуитет рада. Тако изабран посланик доста је независан од странке, ослања се више на своје бираче које гледа да привеже уза се свим могућим средствима и због тога је склон да одступа од странкиног програма и распарчава је у ситне групе које више сметају него што помажу раду. Због тога, бар по оном што се дешава у Француској, министарства често падају. Тако је тамо од 1885 до 1898 год.;

за тринајест година дакле, промењено седамнајест министарстава. Повика на овај систем бирања таква је да су се Французи најзад решили, да приђу изворима по листама, и то пропорционалном изборном систему.

— Неки мисле да рђави резултати које је овај систем дао у Француској потичу од претеране централизације. Бирачи, знајући да им служба и многи послови зависе од Париза и да је париски *Monsieur le bureau* велика сила, шаљу у парламенат, не толико народног посланика колико свог адвоката, који за њих мора да обија прагове канцеларија по министарствима. (Чује се: Доле с централизмом)!

У Енглеској, истина, још важи систем бирања по једног посланика на изборну област, и како изгледа, резултати које је он дао тамо нису исти као они у Француској. Ја то донекле објашњавам темпараментом енглеског народа. Али, од кад се је, поред либералне и конзервативне странке, појавила радничка странка, почела је и тамо борба за пропорц. систем са којим су Енглези, како чујем, у новије доба почели да праве опите у већим градовима.

Присталице пропорционалног система тврде да парламенат треба да садржи представнике свих политичких странака и група онако као што и географска карта, у малом, предстаља земљу са брдима, долинама, рекама и морима. Појава представника мањина, веле пропор-

ционалисте, потребна је парламенту, јер они бодрим оком прате рад већине, контролишу је и указују на њене грешке. На тај начин корегирају већину која би, без критике, могла бити склона да злоупотребљава власт.

Противници пропорционалног система пак тврде, да парламент не треба упоређивати са географском картом и да је довољно да у њему буду заступљене јаке странке; иначе парламент тешко ради, а парламент није зато ту да личи на геогр. карту и представља сваку, ма и најмању политичку групу, већ за то да ради! (Одобравање).

Од система пропорционалног бирања које сам изложио, ја још понајвише волим наш. По њему и мањине, кад достигну извесну снагу, могу бити престављене у парламенту. И оно преручивање куглица са листа, које нису добиле ни количник, у кутије са највећим бројем гласова, преручивање које многе толико буни, по мом је схватању добра ствар, јер већини гарантује извесну препондеранцију и могућност рада. А рад је као што мало час рекох, у парламенту главније од свега осталог. (Одобравање).

Као што сам већ поменуо, код униноминалног — појединачног — бирања може се применити само систем апсолутне већине; код бирања по листама, бирање може бити апсолутном већином а може бити и применом пропорционалног система. Да бих примером

показао разлику у резултатима које дају оба система, ја ћу узети пример који износи г. Слоб. Јовановић у поменутој својој књизи.

Узмимо област која бира 5 посланика и има 50.000 бирача. Две странке истичу свака своју листу; листу А. и листу Б. — Изборни количник био би $50.000 : 5 = 10.000$. — Претпоставимо да је листа А. добила 30.000 гласова а листа Б. 20.000. По систему сразмерног престављања или пропорционалном систему, листа А. би добила 3. посланика а листа Б. 2 посланика, јер се количник у 30.000 садржи три пута, а у 20.000 два пута. По систему апсолутне већине листа А. добила би свих 5 посланика, а листа Б. ниједног.

Има више система пропорционалног бирања. Ја ћу поменути најглавније, као што је систем Hare, Curie, Siegfried, Hondt, остављајући на страну све остале комбинације које се између себе разликују по начину изналажења количника и разним другим чињеницама којима се тежи за што правичнијом поделом гласова.

Систем Hare је најстарији од тих система.

Један од одушевљених присталица његових био је Stuart Mill. По том систему сваки бирач записује на листићу хартије онолико кандидата колико дотична област бира посланика; записује их по својој вољи и по реду који се њему свиђа. Број датих гласова дели се бројем посланика да би се до-

био количник. Тад се имена кандидата узимају једно по једно. Изабран је онај чији број гласова садржи у себи количник. Гласови који преостану преко количника додаду се идућем кандидату, који је добио највише гласова, и тако даље све док се не исцрпи број посланика за дотичну област.

Дисциплинована мањина може помоћу овог система да добије посланика, ако успе да гласове својих присталица сконцетрише на своје кандидате.

Овај је систем тежак, компликован и дуг. Некад примењиван у Данској сад се је задржао још само у Републици Коста - Рика и, са извесним модификацијама, у Тасманији.

Овај сам систем нарочито поменуо с тога што „Демократија“ од 25. септ. т. г. тврди да је систем српског изборног закона чист систем Томе Хар и да критичар новог пројекта изборног закона који се у „Самоуправи“ јавља под инцијалима Љ. Ј. не чита и да зато не зна те ствари. Жао ме је што писац чланака „Демократије“ изгледа да чита па се ипак буни (смех). Госп. Ђаја, који је наш систем бирања донео из Грчке, био је љубазан да ме прими и рекао ми је, да он никад није мислио на Тому Хара кад нам је препоручио овај начин бирања. Наш систем јесте један од оних безимених система којих има доста. Он долази у т. зв. систем конкурентних листа и оно чиме се он битно разликује од

Хареовог система јесте то, што се код њега гласа за ону листу која је унапред спремна, док по Хареовом систему бирач сам саставља листу и уноси у њу личности које он хоће.

Систем који смо ми усвојили изложен је први пут 1885. год. у часопису „Moniteur de Rome.“ Количник се добија као у систему Хареовом. То је једина додирна тачка између оба система, јер се и код нас број гласача дели са бројем посланика за дотичну изборну област како би се добио количник. По том се гледа колико се пута количник садржи у којој листи па се, према томе, одређује број изабраних кандидата. Ако има листе која није добила ни количник, онда се њени гласови додају листи са највећим бројем гласова. То „преручивање“ гласова које многе толико буну, добра је ствар по мом схватању, јер даје могућности да се одржи препорендерација парламентарне већине.

И ако сам за пропорционални систем, ја не могу да се сложим са онима који би хтели да свака, ма и најмања политичка група, добије представника у парламенту. Ако једна политичка група нема ни толико присталица да не може добити ни количник, онда је боље да причека док не ојача, а парламент нек остави онима који су умели да заслуже народно поверење. (Одобравање)

Врло интересантан систем бирања јесте

Хонтов систем, по имену белгиског професора права који га је први изнео.

Тај је систем, са малом изменом, ушао у законодавство Белгије. По тако трансформисаном Хонтовом систему, бирач гласа за целу листу, али има права да, у неколико, измени ред кандидата тиме, што може да значи кандидата који би, по њему, требао да буде на челу листе.

Да би сте ствар лакше разумели ја сам вам спремио листу која се у Белгији даје бирачу приликом гласања. (Показује листа).

(Види таблицу на идућој страни.)

Узмимо дакле једну област која бира 7. посланика. Три су странке иставиле своје листе : радикална странка, демократска заједница и независна листа. Сваки гласач добија листу као што је ова што држим у рукама. Бирач, пошто се склони у одређени кут, како би се зајамчила тајност гласања, има да избере листу за коју ће дати свој глас. Бирач може да гласа за целу листу, али, као што рекох, има права да означи лице којем би, по њему, требало дати првенство. Ако бирач зацрни оловком оно округло, бело поље, које се налази изнад имена кандидата, значи да је задовољан редом којим су кандидати на листи записани. Ако би он зацрнио поље, рецимо поред имена Жарка Миладиновића, значи, да Жарка Миладиновића ставља на прво место. Сви ми знамо од коликог је значаја место које кандидат заузима на листи.

Радикали	Демократска заједн.	Независна листа
Никола Пашић	Љуба Давидовић	Продановић
Стојан Протић	Павле Маринковић	Стојановић
Јаша Томић	Мил. Драшковић	Михајловић
Жарко Миладиновић	Свет. Прибичевић	Микић
Славко Милетић	В. Кораћ	Стевановић
В. Шола	Букнер	
М. Срчкић	Крижман	

Претпоставимо да је радикална листа добила 8145. гласова, демократска заједница 5680, а независна листа 3725. Сад се ради овако: сваки од ова три броја дели се са 1, па са 2, са 3, са 4, 5, 6 и 7. Тако радећи ми добијамо ове резултате:

8145 : 1 = 8145 5680 : 1 = 5680 3725 : 1 = 3725
 8145 : 2 = 4072 5680 : 2 = 2840 3725 : 2 = 1862
 8145 : 3 = 2715 5680 : 3 = 1893 3725 : 3 = 1241
 8145 : 4 = 2036 5680 : 4 = 1420 3725 : 4 = 931
 8145 : 5 = 1629 5680 : 5 = 1136
 8145 : 6 = 1357 5680 : 6 = 946
 8145 : 7 = 1163 5680 : 7 = 811

Тако смо за сваку листу добили различне количнике. Сад ћемо тражити највеће количнике па ћемо их бележити листи којој припадају.

Тражећи редом ми наилазимо на 8145 као највећи количник; запишимо га испод листе радикалаца, јер он њој припада. Други количник по величини јесте 5680; запишимо га испод листе дем. заједнице; трећи количник по величини јесте број 4072; запишимо га испод радикалске листе; четврти количник по величини јесте бр. 2840 и т. д. Тако радећи добијамо ову слику:

Радик. листа	Демокр. зајед.	Листа незав.
8145	2680	3725
4072	2840	
2715		
2086		

Према томе, резултат избора био би овај: листа радикалне странке добила би четири посланика, демократска заједница добила би два посланика, а листа независних добила би једног посланика.

Сад се прилази прорачунавању гласова који су дати овом или оном кандидату како би се видело који ће од њих добити посланички мандат....

Ето где ме пријатељи опомињу, да је прошло време које ми је било одређено за предавање. Жао ме је, али морам завршити. (Чује се: говорите, нека говори). Говорио бих ја радо, али морам да уступим реч Др. Суботићу који ће вам изнети много интересантних ствари.

Мислио сам да упоредим резултате до којих се долази појединим системима и да вам проговорим коју и о везаним листама.....

Господо!

Изборно право јесте једно од најбриљантнијих манифестација народног суверенитета. Оно је, код нас, загарантовано слободом избора, тајним и непосредним гласањем.

Радикали имају великих заслуга за ову тековину, јер су они нарочито полагали на то, да се воља народна чује слободно и без ичијег утицаја.

То су учинили зато што народну вољу поштују изнад свега; јер је за њих народ суверен, јер је за њих народ извор и утока све државне власти. (Дуго одобравање).

- Јовановић Љуб., Побуна у Топлици и Јабланици Д. 2·50
 Јовановић Слободан, Политичке и правне расправе св. II Д. 5·25
 Карајовановић Ђ., Накнада ратне штете Д. 2·—
 Клицин Мита, Кратка Историја срп. Елзаса од VI—XX. века Д. 1·50
 Корабљов В. Н., Скице из Руске књижевности Д. 1·80
 Лазаревић Бранко, Позоришни Живот Д. 4·50
 Макиавели Ник., Владалац (превео Миодраг Ристић) Д. 1·80
 Максимовић С. М., Основи Психологије, Логике и Педагогије Д. 5·—
 Максимовић Ст., Успомене из Окупац. Д. 3·50
 Маринковић, Влад., Карта Краљевства Срба, Хрвата и Словенаца Д. 5·—
 Марковић Др. Лазар, О организацији наше будуће државе Д. 1·—
 Милошевић Р. Милош, Општа културна Педагогика Д. 9·—
 Невесињски, С орловских кршева Д. 4·50
 Недељковић Др. Милорад, Наш валутни проблем Д. 1·—
 Нова Библиотека (бр. 2. Прево М. „Луткица“ — бр. 3. Твен М. „На Мисисипи“ — бр. 4. Шницлер А. „Мудрачева жена и Свирала“ — бр. 5. Толстој Л. Н. „Хаџи Мурат“ — бр. 5. Харт Б. „Тенкфул бласам Бјерсон „Сватовац“) свака свеска по Д. —·45
 Перић, О уговору о продаји и куповини Д. 7·—
 Петровић Бранко, Јован Ристић — биограф. и мемоарске белешке Д. 3·75
 Полимац-Јефтовић, Сјећање на отаџбину Д. 1·50
 Поповић Павле, Из књижевности Д. 5·—
 Prevost L' Abbé, Манон Леско Д. 3·75
 Протић Љуб. М. Педагогика Д. 9·—
 Протић Љуб. М. Педагошка Питања Д. 4·50